

GRÓF ZICHY JÁNOS, A KULTUSZMINISZTER

Felkai László

Zichy János nagy ívű pályájának egyik szakaszával, a magyar neveléstörténetben fontos helyet betöltő kultuszminiszteri tevékenységével foglalkozik áttekintésünk. Kiragadta a kulturális és a közoktatáspolitikai nézeteit tartalmazó miniszteri programját, valamint a nevéhez fűződő törvényeit, kiegészítve a dualizmus korának kultuszminisztereiről régebben közzétett összeállításainkkal (*Felkai*, 1998, 1999).

Gróf *Zichy János* a XVII. században grófi rangra emelt *Zichy* családnak társadalmi, politikai és – főleg kétszeres kultuszminisztersége okán – kulturális életünkben neves tagja 1869. május 30-án született a Fejér megyei Nagylángon. A nagybirtokos főnemes, aki 1892-ben fejezte be jogi tanulmányait, 1894-ben a főrendi ház tagja lett és ettől kezdve mintegy fél évszázadon át jelentős szereplője maradt az ország politikai életének, egyben a keresztényszocialista mozgalomnak. Élete végéig hűen képviselte a katolicizmus érdekeit, 1896-tól országgyűlési képviselőként néppárti programmal, 1910. március 1-jétől 1913. február 26-ig a *Khuen Héderváry*, valamint a *Lukács* kormányban, vallás és közoktatásügyi miniszterként, majd ugyanezen minőségében a monarchiában utoljára 1918. május 8-tól az 1918. október 31-én bekövetkezett rendszerváltásig a *Wekerle* kormány minisztereként. Az első világháborút követően 1922-től ismét képviselő lett, majd 1944. január 6-án szülőhelyén, Nagylángon bekövetkezett haláláig az Országos Katolikus Szövetségnek, a Katolikus Népszövetségnek és több más társadalmi szervnek elnöke. A halálát bejelentő sorok méltán gyászolták „a keresztény Magyarország nevében” *Zichyt*, aki valóban egész életében „a keresztény eszméket szolgálta” (*Dvihalszky*, 1944).

Közoktatási és kulturális programja

Kultuszminiszterként elődjének, gróf *Apponyi Albertnek* politikáját folytatva, a keresztény vallásos szellemben fogant, erős nemzeti szellemtől áthatott közoktatás megvalósítását tűzte ki céljául. Programját a korszak több miniszteréhez hasonlóan a kinevezését követő (1911. évi) költségvetés tárgyalásakor fejtette ki.

A század első évtizedében fennálló körülmények között, amikor a harminc évig hatalmon lévő Szabadelvű Párt bukása után egyebek között a pártvillongások is zavarossá tették a politikai helyzetet, mindjárt beszéde elején kijelenti, hogy a tárca ügyeiben mellőzni kívánja a pártpolitikai momentumokat. Mivel – szavai szerint – az ország csak kultúrája által őrizheti meg nemzetközi és jogi pozícióját, kultúrpolitikájának alapvetését abban jelöli meg, hogy a nemzet kultúráját intenzívebbé, „nemzetibbé” kell tenni. Bizto-

sítani a magyarság szupremáciáját, megőrizni azt a hagyományos alapot, amelyen az ország ezer év óta áll: pozitív hitre alapított világnézettel erősíteni a nemzeti gondolattól elválaszthatatlan monarchikus elvet. Mindennek céljából az iskolában hazafias keresztény szellemben nevelni az ifjúságot. Ígéri, hogy teret fog adni a nemzet igazi haladásának és fejlődésének érdekeit képviselő minden olyan erőnek, amely erkölcsi tartalommal bír.

Az oktató személyzet anyagi viszonyaira vonatkozóan tervezi, hogy a már 15 éve működő egyetemi tanárokat az V. fizetési osztályba sorolja, emeli az óvónók, a népiszkolai tanítók, a felső leányiskolai, a felső kereskedelmi és a tanítóképző intézeti tanárok lakpénzét. A középiskolai tanárok heti kötelező óraszámán nem változtat ugyan, de szolgálati idejüket az eddigi 30 helyett 35 évben szabja meg.

Sorra véve a közoktatás egyes ágait, állást foglal mindenekelőtt a több évtizede napirenden lévő, de eddig a sok javaslat és a hosszas viták ellenére sem megoldott harmadik egyetem létesítése ügyében. A rövidesen két új egyetemről törvényjavaslatot betervező miniszter most még csak egyről beszélt, előrebocsátva, hogy az legyen állami és teljes, tehát rendelkezék minden karral. A témában kifejtett eddigi álláspontokkal szemben a hely megválasztásánál nem azt tartja döntőnek, hogy a pályázó városok milyen nagyságú pénzüsszeggel vagy a létesítés megkönnyítésére hány kultúrintézettel, kórházzal stb. rendelkeznek, hanem alapvetően azt, hogy az új egyetem melyik városban szolgálhatja legjobban a magyar kultúra érdekeit.

Megítélése szerint a középiskoláknak azzal lehet és kell segítséget nyújtani, hogy csökkentsék azok túlsúfoltságát és tanulóik túlterhelését. Ehhez azonban nem elegendő párhuzamos osztályok nyitása, hanem elengedhetetlen új középiskolák létrehozása is. El kellene érni, hogy egy tanár keze alá az alsó osztályokban legfeljebb 40, a felsőkben 30 tanuló tartozzék. A túlterhelést a tankönyvek anyagának bősége és nem kevésbé a tanítás rendszertelensége okozza, értve ezen a tanárok módszertani kultúrájának hiányosságait. Reméli, hogy ezen a tanárképzés intenzívebbé tételével segíteni lehet, és így a tanárok képesek lesznek a lényegtelen a lényegestől megkülönböztetve, utóbbit kivonat formájában kiemelni, összefoglalni. Az időszakban oly sokszor szóba hozott egységes középiskolai megteremtése helyett inkább a gimnázium és a reáliskola jogosításának egységesítését pártolja.

Javaslatokat tett *Zichy* beszédében a tananyag módosítására is, például egyes tantárgyak, így a történelem és a földrajz társadalmi és gazdasági vonatkozásainak beiktatására vagy a teremtorna és a szabadban való mozgás és játék váltogatására. Felvetette, hogy a latin nyelv tanítását később, az I. osztály helyett csak a III-ban kellene elkezdni. A középiskolások részére hasznosnak ítélné laboratóriumok kézügyességet is fejlesztő műhelyek, valamint több internátus a létesítését.

Az adott viszonyok között nem tartja megoldhatónak, a népiszkolák munkájának intenzívebbé tételét hiszen az évi 28 8000 iskolába nem járó gyermekről való gondoskodás, valamint az iskolaépületek javítása egyelőre csupán az extenzív fejlesztést teszi lehetővé – és szükségessé.

Zichy a nemzeti kultúra alapjának a népoktatás teljes kiépítését tekintette, ezért is minisztersége legfőbb feladatául a tankötelezettséget előíró 1868. évi törvény tényleges végrehajtását jelölte meg. Ennek érdekében a következő költségvetésben biztosítani

akarja 100 új népiskola, 520 tanerő, 100 óvoda és 7 polgári iskola részére egy éves szükséges kiadásai fedezését. Ezenkívül tervezi a tanítói képzésnek és a tanítóképző intézetek felügyeletének új szabályozását, a gazdasági ismétlő iskolák, az ipari iskolák, a kereskedelmi tanfolyamok, valamint az óvodák számának szaporítását, ez utóbbiaknak az állami népiskolákhoz való csatolását.

Programbeszéde befejező részében *Zichy* hitet tesz a felekezeti béke ápolása, a katolikus autonómia liberális szellemű megoldása mellett. Ugyanakkor ellenérzését fejezi ki a nyugat-európai irányzatokkal szemben, amelyek a vallási erkölcsi elvek kiküszöbölésére törekednek.¹

Mind a költségvetési vita során elhangzott – az eddigiekben röviden vázolt – exorzéja, mind pedig néhány képviselő a tárcája ügyeit érintő felszólalásaira adott válasza különösen két szempontból tekinthetők nézeteire jellemzőnek és jelentősnek. Az egyik, a korszak mindvégig feszítő nemzetiségi kérdéskör problematikája, ami az első világháborút követően a monarchia felbomlásához is hozzájárult – a másik, egyházpolitikával kapcsolatos nézeteit.

A nemzetiségek részéről gyakran felhozott, elnyomatásukat hangoztató váddal szemben *Zichy* úgy foglalt állást, hogy türelemmel kell eljárni az idegen anyanyelvű honpolgárok közt felbukkanó idealistákkal, de energikusan az izgatókkal szemben. A nemzetiségi kérdés megoldásának nyitját az egészséges közigazgatás megteremtésében és az intenzív kultúrpolitikában látja. Ő tehát megértést fog tanúsítani a nemzetiségek iránt, anélkül azonban, hogy áldozatul dobná „...a magyar szupremáciára való törekvésnek még csak árnyékát is.”

Állásfoglalásának kiindulópontjául és politikájának irányvonalául is az a meggyőződése szolgál, hogy – a valódi kultúra ellensége minden szélsőségnek, ezért mind a nemzetiségi problémák megoldásában, mind pedig a felekezetekkel folytatott politikában el kell vetni a radikális megoldásokat.

Eljutva ezzel az egyházpolitikához, utal arra, hogy a vallásos szellemet féltette, amikor mindig igyekezett gátolni a felekezetieskedés gondolatainak feltámadását (értve ezen a felekezetek közti békétlenséget teremtő nézetek hirdetését, a felekezeti türelmetlenséget), valamint azt, hogy „a felekezeti tendencia fészkelje be magát az adminisztrációba, tehát hogy a felekezeti irányzat jusson érvényre tárcája munkájában”. Vezető eszméi között különben is nem egyszer adott hangot annak, hogy mennyire fontos a felekezetek egymással összeegyeztethető érdekeit egyformán szolgáló vallási türelem.

A görög katolikus és a görög keleti iskolák egyes tanítói ellen indított fegyelmi eljárást kifogásoló képviselőknek adott válaszában a miniszter azzal érvelt, hogy áthelyezésük a tanügy érdekében történt, mert azok a magyar nyelv tanítását elhanyagolták.

Az oktatási témákban folytatott vitákban szóba került, hogy a pedagógus képzést válasszák el a képzéstől, amelyben az államnak nagyobb befolyást kell biztosítani, továbbá, hogy töltsenek be a tanfelügyelők a nemzetiségi területeken társadalmi pozíciót, vegyék fontolóra az Országos Polgári Iskolai Egyesület által felvetett javaslatokat, amelyek szerint 7 évre kell emelni a polgári iskolát, megadni az ott végzetteknek az önkén-

¹ Az 1910–1915. évi országgyűlés képviselőházának naplója VII. kötet 473–480. o. (az 1911. évi május hó 19-én tartott 140. ülésén)

tességi jogot, valamint a jogosítást mindazon állások elnyerésére, amelyekre eddig csak a középiskola képesített. *Zichy* ígéretet tett arra, hogy fokozatosan rendezni fogja az állami polgári iskolai tanítók státuszát. Ezekkel a javaslatokkal egybecsengtek egyébként *Zichy*nek azok a gondolatai, amelyek szerint a középiskola reformját a polgári iskoláéval együtt – és az Egyesület által előterjesztettek figyelembe vételével – kell megoldani.

Néhány további felvetésre adott válaszainak egyikében egyetértett azzal, hogy az új egyetemeken állítsanak fel közgazdasági és mezőgazdasági tanszéket is, az alsó- és középfokú tanintézetekben kapjon nagyobb fontosságot a testnevelés, fordítsanak rá a következő évben nagyobb összeget.

A minisztersége alatt elfogadott törvények

Tevékenységből kiemelkednek az általa meghozott jogszabályok, elsősorban a miniszterségét megkoronázó, a debreceni és a pozsonyi egyetem felállításáról szóló törvény. Ennek eredményeképpen az ország a fővárosi és a Kolozsvári Tudományegyetemen kívül újabb kettővel gazdagodik.

Az erről szóló törvényjavaslatot *Zichy* 1911. december 1-jén nyújtotta be az országgyűlésnek.² Előterjesztése tartalmazza a két egyetem felállításának előkészítéséhez szükséges teendőket, 1912-től tíz éven át a költségvetésből évi kétmillió korona előirányzását, az egyetemi tanárok kinevezésének módját stb. Az országgyűlés korabeli szabályai és szokásai szerint ezután a közoktatási és a pénzügyi bizottság véleményezte a javaslatot, amelynek parlamenti tárgyalása 1912. június 5-én kezdődött meg. Összehasonlítva ezt az előző fél évszázadban előterjesztett és a magyar közoktatás polgári átalakulását elősegítő, más iskolatípusokról (például 1886-ban a népiskolai oktatásról, vagy 1883-ban a középiskolákról) benyújtott törvényjavaslatokkal, megállapítható, hogy a két egyetem létesítésének tárgyában csak néhány észrevétel hangzott el. Pártállástól függetlenül a Ház tagjai szinte kivétel nélkül szükségesnek és hasznosnak ítélték a törvény megszavazását.³

A főrendiház szintén támogatta a javaslatot, de itt is elhangzott több megszívlelendő megjegyzés, mint például a *Glattfelder Gyula* csanádi püspöké arra vonatkozóan, hogy a gyakorlati irányú képzés szolgálatában állítsanak fel újabb felsőfokú intézeteket, így Szegeden mezőgazdasági, Temesvárott technikai (műszaki), Aradon kereskedelmi főiskolát.⁴

A főrendek hozzájárulását követően a debreceni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról szóló 1912. XXXVI. törvénycikket becikkelyezték és 1912. július 7-én szentesítést nyert.⁵

² Az 1910–1915 évi országgyűlés képviselőházának naplója. XII. kötet 4. o. (az 1911 december hó 1-én megtartott 303. ülésen); v. ö. még az 1910–1915. évi országgyűlés képviselőházának irományai XIV. kötet 251–252. o. a 439. sz. iromány.

³ Az 1910–1915. évi országgyűlés képviselőházának naplója XVI. kötet 458–459. o. (az 1912. évi június hó 5-én tartott 390. ülésen)

⁴ Az 1910–1915. évi országgyűlés főrendiházának naplója I. kötet 232–241. o. (az 1912. évi június hó 17-én tartott XXVI. ülésen), illetőleg a főrendiház jegyzőkönyvei I. füzet 188. o.

⁵ Az 1910–1915. évi országgyűlés képviselőházának irományai XIV. kötet 251–252. o. a 439. sz. iromány. A törvény szövegét lásd Magyar Törvénytár 1912. évi törvénycikkek. Budapest. 1913. 512–524. o. Kihirdet-

A hét paragrafusból álló törvény szövegéhez csatolt több mint húszoldalas indoklás ismerteti az új egyetemek felállításának szaporítását indokló tényeket (ezek sorában a hazai egyetemek állapotát, a budapestieknek túlsúlyosságát stb.); az 1876-tól, a témában 35 évig tartó szenvedélyes vitákat; a pedagógiai sajtóban megjelent, az országgyűlésen elhangzott javaslatokat; nem utolsósorban pedig annak történetét, miként versengett öt város (Debrecen, Kassa, Pécs, Pozsony, Szeged) az egyetem felállításának jogáért, és végül milyen érvek szóltak amellett, hogy azt Debrecen és Pozsony nyerte el.⁶

A gróf *Zichy János* által benyújtott és elfogadást nyert további törvények legtöbbje a népoktatás körébe tartozó tanintézetekkel, illetőleg tanszemélyzetük anyagi helyzetének javításával foglalkozott. Kettő külön-külön az állami és a községi, valamint a hitfelekezeti elemi népiskolai tanítókéval, a harmadik az önálló gazdasági népiskolai szaktanítók illetményeinek rendezésével, a negyedik a nem állami tanárok, a felső nép- és polgári iskolai, valamint a gyógypedagógiai tanítók s azok özvegyeinek és árváinak ellátásával (1913: XV., XVI., XXXVI., LI. tc.). Az országgyűlés elfogadta a még Gróf *Apponyi Albert* miniszter által hozott – és a magyar közoktatás történetében nagy jelentőségű – elemi iskolai oktatás ingyenességéről szóló 1908. évi XLVI. tc. kiegészítését (1913: XXXVII. tc.).

Gróf *Zichy János* egyéniségéről és tiszteletet érdemlő felfogásáról alkotott képbe pontosan beleillik a tanítókról való gondoskodása. Erről tanúskodik egy 1918-ban írt cikke is, ahol a kultúra felvirágoztatásának előfeltételül jelöli meg a tanítók kimagasló képzettségét és az erős nemzeti szellemtől áthatott népiskolát (*Zichy*, 1918). Mélységes szociális szemléletéről tanúskodik az a két törvénye is, amelyek közül az egyik az állami, a másik a nem állami óvónők illetményeinek rendezéséről, utóbbi egyben a nem állami óvodák jogviszonyairól szól (1913: XXXIX. és XL. tc.).

*Zichy*t vallási meggyőződésén kívül az egyházak, közelebbről a papok tevékenységének előmozdítása vezette, amikor hosszú előkészületek után megalkotta a lelkészi illetmények kárpótlék útján való emeléséről szóló (1913: XXXVIII.) törvénycikket.⁷

A dualizmus korszakában egyik vallás- és közoktatásügyi miniszter nevéhez sem fűződik több törvény, mint *Zichy*éhez, aki nyolc, a hazai oktatásügyet, illetve vallásügyet érintő törvényt fogadtatott el az országgyűléssel. Ezeken túl kezdeményezte új tanintézetek létesítését, új vizsgarendek, módszertani utasítások kiadását, rendeletileg gondoskodott a különböző szinteken folyó oktatás fejlesztéséről, folyamatosan támogatta a művészetet, a tudomány különböző ágait, gyarapította a múzeumok állományát, az ügysztyályok felosztásának átalakításával korszerűbbé tette a minisztérium szervezetét (bővebben erről lásd *Mann*, 1993).

*Zichy*nek az országgyűlési tárgyalásokon tartott beszédei, a fentebb röviden vázolt elgondolásai, a nevelésügy számára sokban máig érvényes felvetései, a magyar kultúra – szeretetéből és nem utolsósorban a vallási meggyőződéséből is érthető szociális szemlé-

tetett az Országos Törvénytár, 1912. évi július hó 11-i 12. számában Az új egyetemokről lásd még: *Grósz*, 1914; *Lükini*, 1930; *Szentpéteri Kun*, 1941; *Varga*, 1967; *Felkai*, 1983; *Némedi*, 1988.

⁶ Az indoklást lásd az 1910–1915. évi országgyűlés képviselőházának irományai XIV. kötet 253–274.

⁷ A törvény szövegét lásd Magyar Törvénytár 1913. évi törvénycikkek. Budapest, 1914. 268–275, 279–291, 346–401, 405–406, 406–410, 410–415, 416–426, 427–433. o.

Felkai László

lete, valamint az egyetemes emberi értékek és a kultúra elkötelezettjei számára is megfontolandó tanulságul szolgálhat.

Irodalom

- Dvihalszky Géza (1944): Zichy János gróf 1868–1944. *Jövők*, január 8-i **13.** 2. sz. 1.
- Felkai László (1983): A pozsonyi és a debreceni egyetem létesítésének előzményei. In: *Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról*. Budapest, 82–99.
- Felkai László (1998): Berzeviczy Albert, a művelődéspolitikus. *Magyar Pedagógia*, **98.** 27–40.
- Felkai László (1999): A kultuszminiszter gróf Apponyi Albert. *Új Pedagógiai Szemle*, **49.** 7–8. sz. 199–207.
- Grósz Emil (1914): *Az új egyetemek szervezése*. Szle, 157. kötet 446. sz. Budapest, 297–302.
- Lükini Imre (1930): *Az egyetem alapításának története*. Pécs.
- Mann Miklós (1993): *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában*. OPKM, Budapest.
- Némedi Lajos (1988): A Kossuth Lajos Tudományegyetem rövid története 1912–1977. In: *A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 75 éve*. Debrecen. 5–61.
- Szentpéteri Kun Béla (1941): *Az egyetemmé alakulás története*. Debrecen.
- Varga Zoltán (1967): *A Debreceni Tudományegyetem története*. Debrecen.
- Zichy János (1918): A tanító. *Néptanítók Lapja*, január hó 3-i **51.** 1–2. sz. 11.

ABSTRACT

LÁSZLÓ FELKAI: COUNT JÁNOS ZICHY, MINISTER OF CULTURE

The work of Count *János Zichy* (1869–1944), minister of culture and religious affairs between 1910–1913 and then May–October 1918 is introduced. Count *Zichy* continued the tradition of his predecessor, with the objective of strengthening the *Christian* and national spirit of public education in Hungary. He considered culture to be the key to the country's position in international and legal affairs and the full establishment of elementary public national culture as the basis of national culture. From a legislative respect, he was exceptionally successful, with several important laws on education passed under his terms in office. He was behind the foundation of the third university in Hungary as well as the establishment of new schools. He aimed to increase the effectiveness by teaching through providing better financial and legal conditions as well as through raising the standards of exams and of the methodological training of teachers.

Magyar Pedagógia, **100.** Number 1. 53–58. (2000)

Levelezési cím / Address for correspondence: Felkai László, H-1136 Budapest, Hollán Ernő út 51.